

AZ ÖRÖKSÉGKONSTRUKCIÓK GEOPOLITIKAI KERETE

HUSZ MÁRIA

GEOPOLITICAL FRAME OF HERITAGE CONSTRUCTIONS

Abstract

In the process of creating heritage the bequeathed or explored legends and myths against the proving principles of scientific justice are ordered by the teleological objectives. Some ideologies are represented by historical, cultic buildings, museums, monuments and commemorative plaques, tourism regions or other public places. The representation of heritage legitimates the existing social and political values and structures. It can be used for manipulate, excuse or rewrite the past. Heritages are constructions and their destinations are results of political conceptions. It can be noticed in typical relations, principles of the usage of cultural spaces, ways and practices of creating heritage inside and outside of Europe too. The risks of creating heritage by national, regional and global levels can be decreased by the cultural heritage community which is untermi-nated in space and time and based on the law and freedom of interpretation instead of possession.

Keywords: heritage constructions, geocultural frame, geopolitical model, heritage philosophy, heritage community.

Bevezetés

„Az örökség, kötelékünk a múlthoz, amellyel együtt élünk ma és amit tovább adunk a jövőendő nemzedékeknek. Kulturális és természeti örökségünk az élet és az ihlet két helyettesíthetetlen forrása. Próbaköveink, viszonyítási pontjaink, azonosságunk.”
(WHC 1996)

Számtalan különböző aspektusból definiálható az örökség fogalma. Esztétikai krite-riumok alapján, történelmi jelentőség, gazdasági, társadalmi okok és hatások mentén. Egymástól sok szempontból különböző örökségek működnek egyszerre. Európai, közel-keleti, indiai, és más ambivalens, vagy egymással versengő örökség-modellről szólva számos esettanulmány éri tetten az örökségekkel való bánásmódban a kormányok, a politikai hatalom szándékait, céljait és eszközeit, valamint a változatos megoldási gyakorlatokat (SMITH M.–ROBINSON M. 2009). Bizonyos ideológiákat történelmi, kultikus épületek, múzeumok, műemlékek és emléktáblák, emlékhelyek, turisztikai tájak és más nyilvános helyek által tartanak fenn és mutatnak be. Az örökség reprezentálása így legitimálja a jelenlévő tár-sadalmi és politikai értékeket és struktúrákat. Az örökség tehát értékek (re)prezentációja, ezért használhatják a múlt manipulálására, kizárására vagy újraírására. Végző soron, a hatalom birtokosán múlik, hogy milyen örökség marad fenn (TIMOTHY D. J.–BOYD S. W. 2003:258). A hatalom, a kiszorítási tendenciák, az ellenőrzés és a helyi részvétel bonyolult örökség-menedzselési struktúrákat alkot, különösen a fejlődő országokban. Az örökségek társadalmi hasznosításának közvetlen módja, a turizmus maga is mindinkább keresi a kul-turális termékeket, ráadásul a turista-tekintet ugyancsak örökséget konstruál.

Míg a történelmi tudás köztulajdon, az örökség csoportérdekeket teremt és szolgál, önálló kulturális konstrukció, amely a késő modern jelen politikai és territoriális újra-konfigu-

rációját jeleníti meg. A történeti geográfia objektivitásra, érzelmentességre törekszik, az örökség ellenben fenntartja és bizonyos célok szerint közvetíti a tudást. A térrel és a múlttal dolgozik, a jelen igényei szerint (FEJŐS Z. 2005). Léptékei és szintjei a kultúra újonnan kirajzolódó geográfiáját tárják a szemünk elé a globális kulturális média és az örökségből táplálkozó kulturális turizmus közvetítésével. Társadalmak, társadalmi csoportok és a hatalmon lévő kormányok szubjektív módon, saját ideológiai céljaiknak megfelelően interpretálják a múltat, befolyásuk alá veszik azokat a módszereket is, melyekkel az örökségi objektumokat meghatározzák.

Jelen tanulmány keretei között arra a hipotézisre fókuszálunk, hogy bármely örökség valamiféle konstrukció, melynek rendeltetése lényegében politikai koncepció eredménye. Ezt az európai és az Európán kívüli kulturális térhasználat jellegzetes viszonyaival, elveivel, az örökségalkotás módjaival és gyakorlataival kívánom néhány szempontból megvilágítani.

Az örökségkonstrukciók geokulturális és geopolitikai modelljei

A természeti és kulturális örökséget évszázadok óta a társadalom homogenizálására használják, hogy megerősítsék az államiság, a területi hovatartozás, az etnikai jelleg és a kulturális identitás sajátos egységét. E cél érdekében a régészeti tények messzemenően manipulálhatónak mutatkoznak, hiszen a kulturális örökség létét és működését nem tudományos bizonyítékok határozzák meg, hanem a hittel és hagyománnyal összefonódott köz-érzék. Így az örökség és annak materiális megjelenése kollektív identitásképletek alapjává válik, s beépülve az egyének személyes identitáskonstrukciójába megalapozza az államhoz, territóriumhoz, néphez és kultúrához való tartozásukat. Az identitás és az örökség egységének koncepciója ily módon belső stabilitást és külső szilárdságot kínál (DOLFF-BONEKÄMPER 2009). Mivel az örökséget és az identitást egyaránt a társadalom konstituálja, az identitáskonstrukciók és az örökségkonstrukciók ugyanúgy a társadalom változásától, valamint egymástól kölcsönösen függő létezőknek, s ez a két, egymással összefonódott struktúra idővel mitizálódik. Ekkorra a kívülről jövő kritikai ellenvetéseket és vitákat támadásokként, a belülről jövőket pedig árulásként értékeli. A megtagadott múlt és a megszépített múlt közönségigény szerinti adagolása jogos, hiszen az örökségben a képzeletbeli múlt áll elő, s ebben a fantázia tölti ki a tények üres helyeit (LOVENTHAL D. 2004:473-492). Ilyen territoriális és kulturális metaforák alapozták meg az európai államok nagy nemzeti narratíváit.

Mivel a politika és a közigazgatás minden államban territoriális egységekben szerveződik, logikus, hogy az örökség-meghatározások is ezt a modellt követik. A jelentéshierarchiák térbeli rangsort követnek a lokálistól, a regionális, nemzeti, és – az UNESCO világörökség-listájának megalapítása óta – legfőképpen az egyetemes szintig. Egy olyan emlékek, amelyek helyreállításához a központi állami költségvetést kívánják igénybe venni, nemzeti jelentőségűnek kell lennie, vagy legalábbis sikeresen bizonyítani ezt. Így az a látszat keletkezik, mintha a mindenkori területi egységek megfelelnek az etnokulturális egységeknek. A múltban azonban a területi határok gyakran és gyorsan változtak. Egy emlék térbeli hovatartozása tudományosan másként definiálható, mint ahogyan azt a jelenkori közigazgatási határok sugallják. Ezért egy örökségkonstrukció térbeliségét változóként kell értelmezni. A migrációs mozgalmak szélessége, mélysége és hatótávolsága miatt az örökségkonstrukciók szociális kerete ugyancsak időtől függő változóknak tekintendő. Az építészeti emlékek örökségi meghatározásakor külön-külön kell pozicionálni az időben alakuló lokális, a törvényes, a materiális, a formális, valamint a szemantikai státust. A régebbi épített örökségek térbeli és szociális kontextusa is gyökeresen megváltozhatott,

elveszthette anyagát és jelentését, vagy újat kaphatott. A hely territoriális, állami hovatartozásának változásai, topografikus stabilitása, a jogi és kulturális tulajdonlás és használat, a rendelkezési igények, az intézményes értelmezési jogosultság, a korábbi örökségkonstrukciókban viselt szemantikai jelentés egyaránt befolyásolja egy örökség státusát. Szerepet játszik a lokális, regionális és nemzeti identitáskonstrukciók, értelmezések és interpretációk története, hiszen a jelenkori értelmezés ezeket fűzi tovább, még ellentmondásaival is. Véglegesen körülhatárolt örökségstátus nem létezik.

Az emlékekhez való tudatos és tudattalan kötődés felmérhetetlenül mély. Példa erre az a nagy-britanniai megfigyelés, amely a városi hajléktalan emberek történeti épületekhez való kapcsolatát, kötődését mutatta ki: a nincstelen ember legalapvetőbb biztonságérzetében is a környezet régiségük által megkülönböztetett elemei töltenek be kulcsszerepet (RÁCZ M. 2013).

Mivel az Egyesült Európa örökségfilozófiája a nemzetiek mellett további térbeli és szociális paramétereket is igényel, az örökségobjektumoknak másfajta jelentéspotenciálja is keletkezik. Korábban elképzelhetetlen értelmezési és mozgási lehetőségek tárulnak fel (COUNCIL OF EUROPE 2005). Az 1954-es Hágai Egyezmény kimondta, hogy „a kulturális javakban okozott károk, bármely nép tulajdonát is képezéék ezek a javak, az egész emberiség kulturális örökségének megkárosítását jelentik, minthogy mindegyik nép hozzájárult a világ kultúrájához” (A KULTURÁLIS JAVAK FEGYVERES ÖSSZEÜTKÖZÉS ESETÉN VALÓ VÉDELME 1954 -1957). Az UNESCO egyezmény (VILÁGORÖKSÉG EGYEZMÉNY 1972) később megerősítette az értékek és jogok nyugati fogalmát. A múlt tulajdonlását és fenntartását azonban máig elárasztja a területi örökségek néhol megoldhatatlannak látszó problémája, amely képes erodálni a központi kulturális kérdésekkel kapcsolatos társadalmi, politikai vagy vallási fenntartásokat.

Az európai örökségpolitikának három célja van: megóvni, azaz fenntartani, helyreállítani és átadni; menedzselni és értékesíteni, kinyitva a közönség számára, animáció, közvetítés által, hogy az örökség megfelelhessen a kulturális, gazdasági, turisztikai pedagógiai és társadalmi kihívásoknak (HUSZ M. 2007). A megőrzés vágya megkönnyítette az örökség-tudatosságot, de a feladat nagysága az államon kívüli szereplők bevonását igényelte. A gazdasági válságra és a költségvetési megszorításokra tekintettel például a francia kormány kinyilvánította, hogy kész meggyorsítani a történelmi emlékek átadását a helyi önkormányzatoknak, és új módszereket keres az örökség értékesítésére és a nyereséges gazdálkodásra (ÖRÖKSÉGPOLITIKA 2011).

A világ távolabbi pontjain az autorizált, elfogadott vagy hivatalos örökség diskurzusok és konstrukciók különböző nemzeti, jogi, vallási érdekek keresztüztüében kovácsolódnak ki, amelyeket az UNESCO által kodifikált globális örökség-elvek is motiválnak. A hatalom, a kizsorítási tendenciák, az ellenőrzés és a helyi részvétel érdekkülönbségeket indukál a hivatalos örökség diskurzus és a csoportérdekeket tükröző alternatív örökségnezetek között. Az állami örökségkonstrukciók gyakran a hatalmon lévő osztály, az erőpozícióban lévő, vagy abba kíváncszó vallás érdekét szolgálják. Versengő nézetekkel van dolgunk, amelyeknek érvényesülése a helyi politikai erőviszonyok játékán kívül a globális örökségfelfogás aktuális trendjeihez való viszonyulástól is függ.

A vallási pluralizmus például az indiai autorizált, hitelesített örökségdefiníciók központi kérdése maradt. Nem egy nagy küzdelemről beszélhetünk, hanem több egymásba játszó és időről időre kiújuló konfliktusról egyrészt a szekuláris állam eszméje és a brit felosztás következtében megszülető hindu India között, a különböző vallási csoportok, hinduk, szikhek és muszlimok között, illetve hinduk és keresztények között, valamint a Gandhi képviselte tradicionális kézműves-falusi örökség és a Nehru-féle modernizáló örökség között. Érdemes alaposabban megfontolni például a Bábura-mecset sorsát.

Az indiai, ajodhjai Bábur-mecset példája

A modern India egyik leghírhedtebb eseménye az ajodhjai Bábur-mecset 1992. december 6-i lerombolása volt. Az örökségkonstruálás szempontjából modellszerű incidenst Richard Allen esettanulmánya alapján követjük nyomon (ALLEN, R. 2010). A mecset 1528-ban épült a Nagy Mogul-dinasztia kezdeti éveiben. 1858-ig, Brit-India hivatalos megalapításáig semmilyen konfliktust nem jegyeztek fel. Ekkortól elterjedt az a vélekedés, hogy a mecset egy ősi hindu templomra épült, amely Ráma, a hindu panteon kulcsfigurájának születési helyét jelölte. A hindu fundamentalisták csak 1947 után váltak különösen erőszakossá. A mecset lerombolása számukra a brit és az azt megelőző mogul uralom végérvényes lezárásának szimbóluma. A rombolást hindu Kar Sevák aktivisták vitték véghez, a nap végére a mecsetből egyetlen téglahalom maradt. Az eseményeket India-szerre vallási összecsapások követték, melyek során több mint 3000 ember esett el. A kormány végül uralni tudta a helyzetet, azonban a hely hagyománya máig kísért. A karantén alá vont romok az indiai örökség máig megoldatlan kérdésének szimbólumai. Különböző érvek születtek a rombolás igazolására és elítélésére, amelyek elemzése elvezethet ahhoz az alaphoz, amelyre az önálló India autorizált öröksége épül. Ötféle megközelítés különíthető el: vallási, történelmi, kortárs jogi, politikai cselekvéssel és népakarattal kapcsolatos, valamint tudományos-régészeti (HARRISON, R. 2010).

A vallás, mint az örökség alapja

A vallási érvelés kiindulópontja, hogy a mecset helyén van Ráma szülőhelye, ahol a mogulok uralma előtt hosszú évekig templom állt. Ráma Visnu hetedik reinkarnációja, akinek történetét a Rámajána meséli el. Ez, és más művek Ráma születését évezredekkel a Káli Juga elé teszik, amely Kr. e. 3102-ben kezdődött. Az örökség ilyen ősi vallási tradíciókra történő alapozása hitelességi kérdéseket vet fel. Az egykori hindu templom 1528-as lerombolása már jobban igazolható. A megállapítás, hogy a mogulok üldözték a hindu vallást, számos mogul uralkodó esetében helytálló. A Bábur-mecset párhuzamaként felhozott egyik leghíresebb eset a gudzsuráti Szomnat templomának története. A templomot Kr. u. 1000 körül a muszlimok lerombolták, a hinduk pedig többször újjáépítették. A mecsetet, ami végül a helyére került, 1947-ben áthelyezték és egy óriási hindu templomot építettek a helyére az örökség helyreállítása céljából. Az új templom építetői számára minden mecset az elnyomás szimbóluma. Azonban szintén tény, hogy Bábur maga nem ösztönözte a hindu templomok rombolását, sőt végakaratóban egyenesen megtiltotta az államilag elismert vallások templomainak lerombolását (NOORANI, A.G. 2003).

A történelem, mint az örökség alapja

Történelmi források nem léteznek az ajodhjai mecset helyén valaha állt hindu templom létezéséről, a mogul források nem említik, hogy 1538 előtt lett volna valami a helyén. A forrásokból kiolvasható, hogy nem is az uralkodó, Bábur (aki Sáh Dzsahánnak, a Tádzs Mahal építetőjének dédapja), hanem udvarának egy tagja rendelte el az építkezést. A 19. századi brit történetírás szerint viszont a mecset egyértelműen Ráma születési helyén épült, „a mohamedánok alapelve, hogy rákényszerítik a meghódított népekre a vallásukat” (NOORANI, A.G. 2003, vol.1, p. 58). A brit uralom másfajta örökséget akart létrehozni, India-képének a hindu-muszlim szembenállásra egyszerűsített kommunalizmus felel meg, jóllehet ezt a hagyományt az önálló India hitelesített örökségdiskurzusa elveti.

A jog, mint az örökség alapja

Az „India” nevű politikai entitást is a brit gyarmatosítás hozta létre. Az angolok eleinte külön hindu és muszlim kódexeket alkalmaztak, de 1858-tól általánosabb jogi struktúrákat alakítottak ki, amelyek India máig élő gyarmati örökségei. Megszüntették az esküdtzéki tárgyalásokat, a helyi és állami bíróságok azonban továbbra is szoros kapcsolatban állnak a Legfelsőbb Bírósággal. Ez a hagyomány teljes mértékben a nyugati felvilágosodás hagyományát tükrözi, amelyben a racionális vizsgálódás és a szakértő autoritások véleménye a döntő.

Az 1947-es jogi érvénnyel bíró megállapodás szerint a mecsetben csak bizonyos időpontokban lehetett a muszlimoknak imádkozni, a hinduk pedig építhettek egy kisebb templomot a temető kertben. Ezt a jogi megállapodást „hágták át” a hindu szélsőségesek 1949-ben, amikor betörték a templomba, hindu szobrokat állítottak ott fel és telefirkálták hindu szövegekkel a belső és külső falakat. Ez a jog tekintetében teljes mértékben illegális cselekedet, a bíróság pedig példás gyorsasággal fel is lépett az elkövetők ellen, hogy megelőzze a további atrocitásokat. A hindu nacionalisták 1950-ben megtámadták a rendőri intézkedést a faizábádi bíróságon, majd ezt áthelyezték az allahabádi másodfokú bíróságra. A tárgyalás során nyilvánvalóvá vált, hogy a modern jogi diskurzus ugyan igazságot tehet egy egyházi épület tulajdonlását illetően, azonban képtelen olyan közös örökséget nyújtani, amelyet mindkét fél elfogadna. Bár az alkotmány szerint a mecset tulajdonosa elvileg a mecset közössége lenne, a legfelsőbb bíróság azt mégis Uttar Prades állam felügyelete alá rendelte. A hindu idol a mecsetben maradhatott, de más hindu kegytárgy állandó jellegű kiállítását a bíróság megtiltotta. Az 1992-es eseményeket megelőzően más jogi konfliktus is felmerült, amelyet szintén nem sikerült mindkét fél számára megnyugtató módon rendezni. Az ajodhjai helyzetet máig figyelemmel kíséri az állami és nemzeti legfelsőbb bíróság, utóbbi 2003-as döntésével mindenféle vallási tevékenységet megtiltott a területen és megtiltotta a tulajdonos központi kormánynak, hogy a területet bárki számára átadja.

A politikai cselekvés és a népakarat, mint az örökség alapja

A dekolonializáció során rendszerint felélénkül az egyetlen közös kultúra utáni kutatás, amely a többi felszínes vagy mesterségesen rákényszerített „self” helyébe lép. Ennek a közös kultúrának a kollektív népakaraton nyugvó újjáalapítása új örökség megkonstruálását jelenti. Ám, ha a „népakarat” megosztott, szembenálló, ez a folyamat drámaian ellentmondásos lehet.

Ezt a megosztottságot erősítette fel az 1980-as években a szélsőséges Bharatija Dzsánata Párt (BJP), amelynek pártprogramjában is szerepel a hindu szent helyeken álló mecsetek lerombolása. A szekuláris kormánykoalíció a fenyegetést komolyan vette és keményen fellépett ellene pl. 1990-ben, amikor először megtámadták a Bábúr-mecsetet, a rendőrség tüzet nyitott a hindu szélsőségesekre, a kétségbeesett helyi közigazgatás átadta az ügyet a hadseregnek, amely látványos erődemonstrációt tartott Faizábád környékén. A támogatás a BJP vezetője, L.K. Advani országos körútja idején történt, aki arra kérte híveit, hogy India minden pontjából küldjenek egy-egy téglát, amelyből szó szerint felépíthetnek egy hindu templomot. A kormány az országjárást övező zavargásokat egyszerű rendbontásként kezelte, a rendőrséggel való összecsapásokban országszerte 150 ember halt meg (HARRISON, R. ed. 2010: p. 223).

Valójában mindkét részről a gyarmati történelem és örökség újjárajtszása történt egy új közös örökség kialakítása helyett: Advani és a BJP Gandhi 1930-as körútját játszotta újra, a kormány válasza pedig a nacionalisták ellen fellépő brit rezsím módszereit idézte.

A kormányzatnak több törekvése is volt a konszenzus és a közös örökség kialakítására, pl. a Nehru által összehívott Nemzeti Integrációs Tanács – egy konferencia jellegű, politikusokból és civil vezetőkből álló testület –, amely a politikai arénán kívül próbálta megbeszélni és megoldani a közösségi és regionális konfliktusokat. 1961 és 1980 között csak ritkán ülésezett, a nyolcvanas évektől viszont gyakrabban. 1992-ben az indiai kormány (miniszterelnök: Narasimha Rao) az ajodhjai esetet is a Tanács elé vitte, azonban ő sem tudott olyan megoldással szolgálni, amellyel definiálhatta volna India igazi örökségét. Későbbi események újra bizonyították, hogy a politika nem képes megoldani a többféle örökség problémáját. 2005-ben újra megostromolták a helyet körülvevő kordonokat. Singh miniszterelnök továbbra is kitart az egy nemzet, egy örökség nehru elve mellett, azonban egyre többen vélik úgy a parlamentben, hogy a hinduknak jár az ajodhjai Ráma-templom megépítése.

A régészet és a tudomány, mint az örökség alapja

A Bábúr-mecset helyszínén 1947 előtt nem volt régészeti kutatás. 1969-ben ásatások kezdődtek a „Rámájána helyszíneinek régészeti feltárása” projekt keretében az Indiai Régészeti Hivatal által, B.B. Lal igazgató személyes vezetésével. Lal jellegzetes cserépedény töredékeket talált a helyszínen, amelyek alapján arra következtetett, hogy a Kr. e. 6. században valakik lakták a helyet. Kr. e. 3. századból (vagyis a Rámájána megírását követő időkből) is találtak leleteket, azonban egyik sem tűnt perdöntőnek a vitás kérdésben. 1990 októberében, épp L. K. Advani országjáró körútjának idején Lal megjelentette tudományos munkásságának összefoglalását, amely nyíltan a hindu szélsőségesek álláspontját támogatta. Ebben azt állítja, hogy téglalapokat talált, amelyek nyilvánvalóan pillérek tartottak, és arra következtet, hogy azok egy azt megelőző hindu templomból származhattak. Más történészeket és régészeket azonban nem győztek meg Lal érvei. A Hindutva-aktivisták a mecset lerombolása után is újabb és újabb bizonyítékokkal álltak elő, a szakértők azonban vitatták, hogy a kövek, amelyekre hivatkoznak egyáltalán Ajodhjából származnak-e.

Az Indiai Régészeti Hivatal meglepően kis szerepet játszott Lal hivatalos ásatásának befejezése után. 2003-ban a Legfelsőbb Bíróság felkérte egy teljes körű, radaros régészeti vizsgálatra. Azonban független szakértők a hivatal elfogulatlanságát is megkérdőjelezték, miután a BJP került kormányra. A radaros vizsgálat azonban csupán azt erősítette meg, hogy a mecset egy másik épületre épült, amely ugyanúgy lehetett egy korábbi, kisebb muszlim épület is, mint egy hindu templom.

Reflexiók

Míg a Kongresszus Párt van hatalmon Indiában, a Bábúr-mecset helyzete továbbra is negatív örökségként értelmezhető. A mecset körüli játszmákban azonban erős felek vesznek részt, ezért a szituáció könnyen megváltozhat. Az újjgazdag hindu patrónusok hatalmas összegeket áldoznak új templomok építésére (mint az új-delhi Akshardham, vagy a londoni Shri Swaminarayan Mandir templom). Ugyanakkor számos, az Indiai Régészeti Hivatalhoz tartozó örökség-helyszín jelentősebb konfliktusok nélkül a nemzeti örökség sikeres és fenntartott részévé válhatott, mint a delhi Vörös Erőd, a Tádzs Mahal, vagy a konárki Naptemplom.

Sok indiai számára Gandhi emléke egy harmadik álláspontot képvisel ezekben a vitákban. Ezt két delhi helyszín demonstrálja leginkább. Az egyik a Teréz anya körúton található, Devi Prasad Troy Chaudhary által készített szobor, amely az 1930-as, Gandhi által vezetett sómenetelésnek állít emléket. A másik, híresebb emlékmű Gandhi 1948-as elhamvasztá-

sának helyszínén található Delhiben, a Rádzs Ghatnál, a Dzsamúna folyó mellett. Gandhi hamvait itt egyenlő részekre osztották, és urnákban India különböző tájaira szállították, hogy így állítsanak emléket vezetőjüknek, aki elszántan küzdött a vallási, társadalmi és etnikai különbségek áthidalásáért. Az emlékmű roppant egyszerű, maga az építmény csupán egy fekete márványtábla, amely egy sétányokkal szabdaltnak, kertekkel körülölelt tér közepén helyezkedik el. Közéleben két másik meggyilkolt indiai vezető emlékműve. A legtöbb emberre lenyűgöző hatással van ez az egyszerű és csendes emlékmű, melynek üzenete egy olyan indiai örökség, amely szerint az indiai egységet a mindennapi életben kellene megvalósítani, nem pedig a nagypolitika színterén.

Az ajodhjai Bábura-mecset példája a hindi nyelvű Észak-Indiából, egy kulturálisan viszonylag egységes vidékről származik. Ha szélesítettük volna a földrajzi skálát, számos más kulturális (elsősorban az árja észak és a dravida dél közti különbségekből eredő) és nyelvi nehézséget fedezhettünk volna fel (Indiában az egész országban hivatalos hindi és angol mellett regionálisan tucatnyi beszélt nyelv van). Ez a helyzet akadályok elé állít minden olyan kormányzati örökségmodellt, amely egyetlen autorizált örökségdiskurzus kialakítását célozza, bár ennek a modellnek van relevanciája Indiában is. A Tádzs Mahal esetében például az indiai kormány igyekszik saját örökségét a Világörökséggel azonosítani. India 30 világörökségi helyszínnel rendelkezik a Tádzs Mahal és a Vörös Erőd 1983-as felvétele óta. India méreteihez képest ez a szám relatíve alacsony, hiszen például az Egyesült Királyságban ugyanennyi, Franciaországban pedig még több világörökségi helyszín található. Ugyanakkor az indiai Nemzeti Múzeum (National Museum New Delhi 2013) kialakítása egy, a britek tervezte kormányzati negyedben egy egységes, autorizált örökségmodell kialakítására vonatkozó központi kormányzati szándékról tanúskodik, amelynek törekvése, hogy India különböző vallási és etnikai kultúráit egységes történetbe foglalja.

A Bábura-mecsetet övező események és konfliktusok országszerte megismétlődtek, beleértve a fővárost is, ahol az új Akshardham-templom a Hindutva-követők szerint az Ajodhjába szánt hindu templom mintájára épült (AKSHARDHAM TEMPLE 2008). Érvényes örökségkonstrukció kialakulása Indiában egyre kevésbé figyelhető meg a szekularizáció, hinduizmus, modernizáció, lokalizáció és globalizáció egymással versengő elvei miatt. De ugyanígy sajátos Ausztrália, Indonézia, Afganisztán, és számos fejlődő ország helyzete, ahol a települések közelében jelentős globális örökségek találhatóak, és a helyi közösségek hatalmi és érdekviszonyai, a helyi épített és tárgyi örökség értelmezési, birtoklási, hasznosítási struktúrái között összetett, egymásba ágyazódó, dinamikus kapcsolatrendszer működik (HAMPTON, M.P. 2005).

Az időben és térben lezáratlan kulturális örökségközösség alternatívája

Az örökségkonstrukciók lényege az értelmezési jog birtoklása. Tematikus, térbeli és szociális keretek kijelölési opcióinak elvben korlátlan sokasága képzelhető el, nem csak a nemzeti, regionális vagy globális. Mégis ezek a keretek játszanak konstitutív szerepet.

A *nemzeti keret* legkésőbb a 19. század óta szilárdan érvényesül a kulturális örökségpolitikában. Előnyei kézenfekvőek: világosan meghatározott politikai igénynek felel meg, nemzetállami legitimációs stratégiákat szolgál, követi az aktuális hatalmi struktúrákat és költségvetési jogosultságokat, be van vezetve és működik. Megalapozza az állami gondoskodás és fenntartás kötelezettségét. Kockázata, hogy olyan tárgyakat, személyeket is érint, akik nem illenek bele a nemzeti sémába, zavarják a szándékolt kulturális homogenitást, s sajátosságuk nemkívánatos a nemzetinek a konstrukciójában. A nemzeti

művészettörténet végül oly szorosán összekapcsolódhat a nemzettel és az állammal, hogy a kritikai-analitikus dekonstrukciókat a nemzeti identitás elleni támadásokként értékelik, és ekként hártják el.

A *regionális keret* megengedi, hogy a kutatásban és a kommunikációban felmutassák az államhatárokon átnyúló, a kulturális tájakra jellemző összefüggéseket, a korábbi területi egységeket, valamint a térségeken átívelő szervezeteket. A regionális orientációjú kulturális örökségpolitika a régiók határátlépései miatt számíthat az EU kultúra- és turizmus politikájának támogatására, amelynek kifejezett célkitűzése a regionális piacok pártolása és a nemzeti elhatárolódási politikák meghaladása. Regionális keretben azonban a tekintet az esetleg a jelenhez nagyon közel nyúló, konfliktusokkal telített történetre esik, amely nagyon is gyakran éppen a mindenkor legyőzött szomszéd kulturális örökségével való bánásmódban csapódik le. Ahhoz, hogy ezt ne fedjék el, bátorság és mediációs készség szükséges.

Globális szinten ígéretek és veszélyek, túlzások és banalitások kulminálnának, a határok lebontása az identitás elvesztésével fenyeget. A globális örökségkonstrukciók összemossotak. A globalizáció örökségpolitikájának előnye lehetne, hogy nem ismer el szűk térségekre való korlátozást, nem kelt identitáskötöttségeket, s nem támogat semmiféle politikai rendszert. Ennek lehetősége és kívánatossága azonban kérdéses (DOLFF-BONEKÄMPER G. 2009).

Összefoglalás

Az egyetemes érték, örökség fogalma, melyet az UNESCO Világörökségi egyezménye meghatároz, meglehetősen tisztázatlan. Feltételez egy bizonyos (nyugati) modellt az örökség kezelésére, amely szerint a tárgyak és helyek értéke azok fizikai szerkezetében rejlik. A Bábura-mecset esetén láthattuk, hogy az effajta nézeteket nem feltétlenül osztják világszerte. Ez konfliktushoz vezethet az örökséggel kapcsolatos ügyek intézésében. A globális politikai erőt képviselő országok megtalálják a módját, hogy elképzelésüket nemzetközi szinten is elfogadtassák. Azt is láthatjuk, hogy az örökség (különösen a világörökség) milyen erős jelképpé válik azok kezében, akik politikailag fenyegetve érzik magukat és így követelnek helyet a politikai életben. Ezek a cselekedetek folyamatosak az emberiség történelmében – elég csak a Baedeker támadásra gondolnunk a második világháborúban, mely során német bombázók a Baedeker útikönyv szerint kulturális értéket képviselő városokat és területeket támadtak. Annyi változott, hogy a kulturális örökségek jelentősebb geopolitikai szerepet kapnak, egyrészt egyezmények és megállapodások formájában, másrészt, mint a nemzettudat kinyilatkoztatásai. Ezért válhatnak az örökségek a terrorizmus és más támadások könnyű célpontjaivá azok számára, akik elvont politikai nézeteikre szeretnék felhívni a figyelmet.

Az egyetemes örökség fogalma azért is problematikus, mert feltételezi, hogy a Világörökségnek meg kellene előznie a helyi érdekeket. Habár az UNESCO rengeteg energiát áldozott arra, hogy a helyi- és globális érdekek közötti konfliktusokat megoldja, alapvető problémák maradtak: a Világörökség felülírja az örökség kulturális kapcsolatát a nyelvvel és intézkedései nemzetközi tulajdonba vételre, hozzáférhetőségre és az örökség nemzetközi értékére összpontosítanak. Sok esetben az egyetemes érték ideája előtérbe kerül a helyi értékekkel szemben. Másrésztől, a helyi erők globális eszközöket és kapcsolatokat felhasználva képesek ügyüket a figyelem középpontjába helyezni, így kedvezőbb pozíciót biztosítani.

Ha egyszer az örökség politikai színtérre lép, azonnal valami más jelképévé válik – nacionalizmus, kultúra, társadalmi osztály –, amely mellett és ellen az emberek fel-

sorakoztathatják érveiket és gondolataikat. Ilyen módon nézve, az örökség fogalma kétségtelenül messze van még attól a tárgyilagos megítéléstől, ahogyan az UNESCO és a Világörökség Bizottság javaslatára az örökségek fontosságára fókuszálna.

Leghasználhatóbb geopolitikai keretnek a határokat ismerő és a határokon átlépő transznacionális művészettörténet 18. század óta létező modellje látszik, amely a nyitott örökségközösség egészen új, az Európa-tanács által a Farói konvencióban megfogalmazott gondolatával összekapcsolva számol a jelen Európa-politikai céljaival anélkül, hogy tagadná a nemzetit, amelyben valamennyien változatlanul élünk. Az örökségkonstrukciók területi és politikai paradoxonjainak megoldására kínálkozik az alternatíva, amely a vitatott identitású és többszörös örökségi helyeken elismeri a legitimációs különbségeket. Kurátorok és műemlékkutatók, laikusok, önkéntes múpártolók és civilek örökségközösséget alkothatnak (heritage community/communauté patrimoniale). Az Európa-tanács 2005-ös, a kulturális örökség társadalmi értékéről szóló keretegyezményének 2/b cikkelyében foglalt definíció szorgalmazza más országokban, más kultúrkörökben élő, más-más értelmezési kompetenciákkal rendelkező szakértők vagy laikusok, ott lakók vagy látogatók, hozzáértők vagy csodálók heterogén közösségét, amelyet az örökséghez való szellemi kötődés tart össze, nem pedig tulajdonjogok megszerzése. Egyiküknek sincs korlátlan értelmezési joga. „Egy örökségközösség olyan emberekből áll, akik értékelik valamely kulturális örökség specifikus aspektusait, amelyet köztevékenység keretében kívánnak fenntartani és átadni a jövő nemzedékeknek” (THE COUNCIL OF EUROPE 2005). Egy örökségközösség térben és időben nyitott, és nincs a belépésnek semmiféle korlátozása. Aki ma, holnap vagy később úgy határoz, hogy magáévá teszi, csatlakozhat. A kulturális örökség magunkévá tétele nem tulajdont hoz létre, hanem hozzátartozást – az örökségközösséghez és magához az örökséghez is. Ezért – másként, mint az örökösödés egyéb eseteiben –, a további örökösök belépése egyetlen ember örökrészét sem kisebbiti.

Az időben és térben lezáratlan kulturális örökségközösség terve kidolgozásra érdemes teória és javaslat, ellettszerűsége egyelőre nyitott kérdés. Amíg ilyen örökségközösségek életre kelnek, meg kell elégednünk a humánium, az emberi viselkedés örök és örökké változó természetéből eredő következményekkel, amelyek a megszelentés örök és örökké változó között maguknak helyet jelölve az individuum esendőségét és hatalmát, az emberiség, a világ változékonyságát utánozzák.

HUSZ MÁRIA
PTE FEEK Kultúratudományi Intézet, Pécs
husz.maria@feek.pte.hu

IRODALOM

- ALLEN, R. 2010: Heritage and nationalism – In: HARRISON, R. (ed): Understanding the politics of heritage. Manchester University Press in association With The Open University. pp. 217–230. (Orbók Emőke fordításának felhasználásával.)
- DOLFF-BONEKÄMPER G. 2009: Nemzeti – regionális – globális? http://www.magyzsemle.hu/cikk/20090921_nemzeti_-_regionalis_-_globalis Letöltés: 2013.10.16. Magyar Szemle Új folyam XVIII. 1-2. szám
- FEJŐS Z. 2005: Néprajz, antropológia – kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. – Iskolakultúra 3. pp. 41–48. In: <http://www.szellemiorokseg.hu/files/letoltesek/13.pdf> Letöltés: 2013.10.31.
- HAMPTON, M.P. 2005: Heritage, local communities, and economic development. *Annals of Tourism Research* 32. 3. pp. 735–759. = Kulturális örökség, helyi közösségek és gazdasági fejlődés In Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból BGF KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár 2006/1. pp. 5–12.
- HARRISON, R. (ed.) 2010: Understanding the politics of heritage. Manchester University Press in association With The Open University.

- HUSZ M. 2007: Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról. PTE FEEK, Pécs. pp. 177–221.
- LOVENTHAL D. 2004: Az örökség rendeltetése. – In: ERDŐSI P.–SONKOLY G. (szerk.): A kulturális örökség. L'Harmattan – Atelier, Budapest
- NOORANI, A.G. 2003: The Barbi Masjid Question 1528-2003 2. New Delhi, Tulika Books.
- RÁCZ M. 2013: Örökségvédelem és politikai kommunikáció. CEST A műemlékvédelem. In: <http://epiteszforum.hu/oroksegvedelem-es-politikai-kommunikacio> Letöltés: 2013.11.04.
- SMITH M.–ROBINSON M. 2009: Cultural Tourism in a Changing World. Politics, Participation and (Re)presentation. – Channel View Publications, Clevedon – Buffalo – Toronto
- TIMOTHY D. J.–BOYD S. W. 2003: Heritage Tourism, London: Prentice Hall

Egyéb források

- A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme 1954–1957: Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivételnek tilalma tárgyában) kihirdetéséről. 1957. évi 14. törvényerejű rendelet. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95700014.TVR Letöltés: 2013.10.16.
- Akshardam Temple 2008: <http://www.akshardham.com/whatisakdm/index.htm> Letöltés: 2013.11.08.
- Council of Europe 2005: *Explanatory Report to the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* URL <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/199.htm> – az aktualizálás dátuma: 2005.10.28. Letöltés: 2013.10.08.
- Council of Europe 2005: *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*: Faro, 27. X.2005. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/199.htm> Letöltés: 2013.11.18.
- Örökségpolitika 2011: La politique du patrimoine. D'une politique d'Etat à une gestion partagée In <http://www.vie-publique.fr/politiques-publiques/politique-patrimoine/index/> Dossier mis à jour le 21.06.2011. Letöltés: 2013.11.04.
- UNESCO Világörökség egyezmény 1972: (Magyarország csatlakozása 1985) <http://www.vilagorokseg.hu/portal/vilagoroksegrol.php?idt=20070131183521> Letöltés: 2013.10.14.
- WHC 1996: World Heritage Committee <http://www.unesco.org> Letöltés: 2006.09.10.